

JUHLAJULKAISU

URHO KALEVA
KEKKONEN

1900 · 3/9 · 1975

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1975, Vammalan Kirjapaino Oy

ISBN 951-9068-43-0 (1/2 nahk.)

ISBN 951-9068-44-9 (sid.)

ISBN 978-951-855-874-6 (PDF)

Inkeri Anttila

Rikosoikeuden uusi linja

Rangaistuksesta rikollisuuden torjumisen keinona on julkisuudessa keskusteltu satoja vuosia. Jokainen aika on pyrkinyt löytämään vastauksia, jotka olisivat edellisiä parempia ja tuottaisivat tarkoituksenmukaisimman tuloksen. Mitä kaukaisemmasta menneisyydestä on kysymys, sitä helpompi lienee nähdä se nimenomaisesti yhden suunnan valossa: puhumme 1800-luvun klassisesta rikosoikeudesta tai oman vuosisatamme alkuvuosien positivismista. Muistamme tällöin ne päävirtaukset, jotka Euroopassa yleensä tai ainakin omassa maassamme antoivat aikakauden keskustelulle sille ominaisen leiman.

Aivan yhtä helppoa ei liene eritellä kriminaalipolitiikan valtavirtauksia esimerkiksi 1950- tai 1960-luvun Suomessa: tiedämme näistä vuosikymmenistä enemmän, muistamme kontroversiaaliset keskustelut ja asiantuntijoiden väittelyt. Silti useat lienevät valmiit yhtymään siihen käsitykseen, että näilläkin vuosikymmenillä on omat päälinjansa. Yksinkertaistaen ja kärjistäen voisi 1950-lukua nimittää hoitoideologian kulta-ajaksi ja 1960-lukua virallisen kontrollijärjestelmän roolin uudelleen arvioimisen aikakaudeksi.

Kun nyt olemme tulleet 1970-luvun puoliväliin, on aiheellista kysyä onko tarjottavana mitään uutta, sellaista joka tulevaisuudessa nähtäisiin 1970-luvun rikosoikeudellisena ideologiana. Olemmeko oppineet entisistä erehdyksistä ja olemmeko voineet hyödyntää tutkimusten tuloksia uudeksi kriminaalipoliittiseksi suuntaukseksi?

Väitän, että näihin kysymyksiin voidaan antaa myönteinen vastaus. Nykyvuosikymmenemme todella eroaa edellisistä, vaikka keskustelua uusista ajatuksista tosin käydään vielä paljolti suppeassa asiantuntijapiirissä ja vasta tulevaisuus näyttää, saadaanko uudet ajatukset siirrettyä yleiseen tietoisuuteen.

Mikä sitten on uutta 1970-luvun suomalaisessa kriminaalipoliittisessa ajattelussa?

Epäilemättä tärkeintä on palaaminen siihen käsitykseen, että rangaistuksen olennaisin tehtävä on *toimia moitteena*: osoittaa yhteiskunnan jäsenille minkälaiset teot ovat yhteiskunnanvastaisia ja siis hylättäviä.

Tämä ajatus ei edellisinäkään vuosikymmeninä ollut täysin unohduksissa; sekä pohjoismaisessa yhteistyössä että oman maamme kirjallisuudessa näkyi kannanottoja rangaistuksen »moraalia luovan merkityksen» puolesta. Asiantuntijoiden mielenkiinto suuntautui pitkään kuitenkin muualle.

Ero eri vuosikymmenien suuntauksessa näkyy ehkä parhaiten, jos 1970-luvun vertailukohteeksi otetaan 1950-luku. Parikymmentä vuotta sitten kriminaalipoliittisen uudistusliikkeen pääpaino oli selvästi rangaistusten, erityisesti laitosseuraamusten, oletetussa käsittely- ja hoitovaikutuksessa. Rangaistuksen merkitys haluttiin »yksilöidä» ja sen arvo yhteiskunnassa punnita yksinomaan sen perusteella, missä määrin se oli onnistuttu muovaamaan kullekin rikoksentekijälle soveltuvaksi. Tämä käsitys pohjautui luonnollisesti siihen ideologiaan, että rikos oli aina oireena jostakin psyykkisestä sairaudesta tai poikkeavuudesta ja että rangaistuksen tehtävänä oli siis toimia hoidon ja parantamisen linjoilla: se tuli määrätä lääkkeeksi sairaalle. Rangaistuksen yleisiä sosiaalisia normeja tukevaa vaikutusta ei usein edes mainittukaan, ja jos siihen viitattiin, tämä monesti tapahtui melko väheksyvään sävyyn. Rangaistuksen yleisestäävistä vaikutuksesta puhuttaessa taas tavallisin tarkoitettiin yksipuolisesti sen pelottavaa vaikutusta, jonka eräät arvelivat olevan saatavissa aikaan kovalla rangaistustasolla.

Siirtyminen 1950-luvun hoitoideologiasta 1970-luvun uuteen suuntaukseen olisi tuskin voinut tapahtua ilman 1960-luvun tutkimusta ja julkista keskustelua. Tarvittiin hoitoideologian voimakasta kritiikkiä, tutkimustuloksia sen kohteiksi joutuneiden hoidon tehottomuudesta ja oikeusturvan heikkoudesta. Oli välttämätöntä saada yleiseen tietoisuuteen selvä käsitys siitä, miten yksilöllisen ideologian mukaiset seuraamukset loukkasivat yhdenvertaisuutta ja ennustettavuutta. Oli osoitettava, että rangaistuksen oikeutusta ei voitu enää järkevästi perustella sen oletetulla hyödyllisellä hoitovaikutuksella. Uuden perustelun löytäminen oli välttämätöntä.

Myös mielenkiinnon suuntautuminen koko rangaistavien tekojen kenttään sai asian näyttäytymään uudessa valossa. Esimerkiksi entistä enemmän huomiota herättäneen liikennerikollisuuden tai verorikollisuuden rangaistavuutta tai kovennettuja rangaistuksia voitiin kovin huonosti perustella hoitonäkökohdilla.

Kuten usein tällaisissa tilanteissa, tyydyttiin keskusteluissa aluksi siihen, että eräitä rikosryhmiä ja niiden tekijöitä pidettiin poikkeuksina yleisestä säännöstä. Toisinaan oli jopa tapana sanoa, että esimerkiksi rattijuopot tai verorikolliset eivät oikeastaan olleet rikollisia ensinkään; nämä ryhmät eivät soveltuneet siihen stereotyyppiseen käsitykseen, mikä oli vallalla tavallisesta keskimääräisrikollisesta. Mitä pitemmälle keskustelu »uuskriminalisoinneista» eteni, sitä vaikeampaa oli kuitenkin pysyttäytyä tällä linjalla. Ei näyttänyt enää luontevalta jakaa rikollisia kahteen luokkaan, tavallisiin hoitoa tarvitseviin ja epätavallisiin rangaistusta tarvitseviin. Kun hoidon tehottomuus alkoi olla selviö, oli rangaistusten tarpeellisuus voitava perustella muulla tavoin.

Rangaistuksen ymmärtäminen ensisijaisesti moitteeksi siirsikin keskustelun uusille linjoille. Voidaan sanoa, että siinä tapahtui siirtymä yksilöllisestä yleiseen. Siinä painotetaan sellaista yleisestävyyden aspektia, joka pitkälti oli jäänyt vähälle huomiolle: uutta linjaa onkin tämän johdosta toisinaan aiheellisesti nimitetty palaamiseksi uusklassiseen ajatteluun. Kun siirtyminen on tapahtunut vähitellen, sen tuloksia ei vielä ole paljonkaan nähtävissä kirjallisuudessa. Oireellisena on kuitenkin pidettävä esimerkiksi sitä, että Ruotsi — aikaisemmin hoitoideologian luvattu maa — järjesti vuonna 1975 varsin virallisissa puitteissa suuren kansainvälisen kokouksen aiheesta rangaistuksen yleisestävä vaikutus ja sen tutkiminen, ja että Suomen rikoslakikomitea periaatemietinnön alustavissa luonnoksissaan selvästi asettuu uuden ajatussuunnan kannalle.

Korostettaessa rangaistusta moitteena ei suinkaan haluta vain ottaa uutta — tai »uusvanhaa» etikettiä keskustelun otsikoksi. Kysymys on perinpohjaisesta uudelleen suuntautumisesta, josta voidaan tehdä monia käytännön kriminaalipolitiikan tasolla liikkuvia johtopäätöksiä. Osa koskee lain säätämisen, osa sen soveltamisen periaatteita.

Jos rangaistusten halutaan toimivan yhteiskunnan rikoksen johdosta lausumana vakavana moitteena, yhteiskunnan kontrollijärjestelmä tulee nähdä kokonaisuutena niin, että rikoslainsäädännön normit mahdollisimman pitkälle tukevat muita sosiaalisia normeja. Erityisesti sellaisilla aloilla, joilla kysymys on uusista kriminalisoinneista, joille yleinen oikeuskäsitys ei vielä osoita luontaisia rajoja, lainsäännösten on oltava tarkkarajaisia ja selväpiirteisiä. Eron rangaistavan ja rankaismatta jäävän käyttäytymisen välillä pitäisi olla jokaisen helposti nähtävissä. Säännösten tulee olla siten muotoiltuja, että niissä paheksuminen suunnataan nimenomaisesti tekoon eikä esimerkiksi rikosentekijän elämäntilanteeseen tai persoonallisuuteen kokonaisuudessaan.

Rangaistusten tulee jo *nimessään* osoittaa, että kysymys on moitteesta ja varoituksesta. Tämän johdosta olisi sellaiset nykyisen lainsäädännön käyttämät nimikkeet kuin toimenpiteestä luopuminen tai tuomitsematta jättäminen korvattava uusilla termeillä, joista käy selvästi ilmi teon leimaaminen yhteiskunnanvastaiseksi: uusina ehdotuksina onkin esitetty esimerkiksi tuomioistuinvaroitus- tai rangaistusvaroitus-sanoja. Missään tapauksessa eivät rangaistukset tai rangaistuslaitokset saisi virallisesti muistuttaa hoito- tai huoltolaitoksia. Esimerkiksi nuorisovankilan nimitystä on pidettävä parempana kuin virheellisiä mielleyhtymiä antavia nuorisokoulua tai koulukotia tahi täysin neutraaliin sävyyn pyrkivää nuorisolaitosta. Täsmällisten nimitysten käytöstä on myös se hyöty, että päätöksentekijät eivät lakia säättäessään tai sitä soveltaessaan pääse tuudittautumaan sellaiseen väärään uskoon, että kysymys onkin oikeastaan jostakin muusta kuin tahallisesta kärsimyksen aiheuttamisesta lakia rikkoneelle.

Rangaistusten tulisi myös olla suhteellisen *kaavamaisia* yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden säilyttämiseksi. Tuomioistuimille ei tulisi uskoa sellaista valtaa, että ne voisivat epämääräisen rangaistussäännöksen puitteissa tuomita samanlaisista teoista hyvin erilaisia rangaistuksia; ainakaan tämä ei saisi yleensä tapahtua yleistasosta huomattavasti ankarampaan suuntaan, vaan korkeintaan teossa ehkä ilmenevien poikkeuksellisen lieventävien asianhaarojen ansiosta lievempään suuntaan.

Olennaista uudessa järjestelmässä ovat tuomioistuimille laissa annettavat *mittaamisohjeet*, jotka tekevät lainkäytön yhtenäisemmäksi ja estävät eri tuomioistuimissa helposti syntyvien yksittäistraditioiden jatkumisen. Tärkeätä niin ikään on, ettei järjestelmään oteta sellaisia seuraamuksia, jotka liittyisivät asianomaisen henkilön yleiseen elämänkulkuun ja sallisivat hänen pitämisensä laitoksissa normaalia kauemmin. Uusi järjestelmä ei näin ollen hyväksy esimerkiksi tavallista ankarampia rangaistuksia pelkästään sillä perusteella, että joku henkilö on rikoksenuusija. Sen sijaan on täysin mahdollista, että mittaamissäännöksissä säädetään tavallista ankarampia rangaistuksia niille, joiden rikoksessaan osoittama tavallista suurempi syyllisyys, esimerkiksi kylmäverinen harkinta, ilmentävät normaalia suurempaa yhteiskunnanvastaista tahtoa.

Koska rangaistukset ovat yhteiskunnan moitteita, ne liittyvät eräänlaiseen kuvannolliseen moiteresurssien kokonaisuuteen. Rangaistukset tulee tämän johdosta kohdentaa sellaisiin tekoihin, jotka välttämättä ovat moitteen arvoisia. Niitä ei pidä käyttää mistä teosta hyvänsä,

vaikkapa kysymys olisikin esimerkiksi hieman ärsyttävästä epäesteettisistä käyttäytymismuodosta. *Moitevoimavarat ovat nekin rajallisia* ja siksi niitä tulee käyttää säästään. Jos kaikki mahdollinen on rangaistavaa, moite menettää tehonsa. Tätä moiteresurssien inflaatiota on siis pyrittävä torjumaan. Erityisen varovainen on syytä olla sellaisilla aloilla, joilla moiteresurssien tiedetään kärsivän siitä, että valvontajärjestelmää ei saada tehokkaasti toimivaksi. Esimerkiksi itsemurhayrityksen määrittäminen rangaistavaksi tai uuden kieltolain säätäminen maahan olisi huono ratkaisu, koska lain alinomainen rikkominen mahdollisista korkeista rangaistuksista riippumatta toisi sellaisen tunteen, ettei rikoslailla yleensäkään ole mitään väliä: kaikki sitä kuitenkin rikkovat ja vain muutamat joutuvat vastuuseen. Moiteresurssien oikeaan kohdentamiseen tulisi siksi liittyä varmuus siitä, että kontrolli todella toimii. Laki voi kuitenkin joskus olla edellä yleistä oikeustajuntaa ja ohjata sen kehitystä; esim. lapsen ruumiillisen kurituksen kieltäminen laissa siitä huolimatta, että kansan enemmistö sen hyväksyisi, saattaa olla tarkoituksenmukainen ja onnistunut kriminaalipoliittinen toimenpide.

Moiteresurssien rajallisuus aiheuttaa luonnollisesti myös sen, että niiden kohdentamista tulee aika ajoin tarkistaa. Epäajanmukaiset kriminalisoinnit, joita kansan yleinen oikeustajunta ei enää hyväksy, ovat enemmänkin pahasta kuin hyvästä, koska niiden vanhentunut ideologia helposti saa aikaan sen, että koko rikoslainsäädäntöä aletaan pitää pelkästään vanhentuneen järjestelmän pönkittämisenä. Toisaalta sekin, että joitakin erittäin moitittavia tekoja ei rikoslaissa säädetä rangaistavaksi, voi aiheuttaa jyrkkää arvostelua rikosoikeudellista järjestelmää kohtaan ja vähentää moitteen tehoa. Tarvitaan siksi joustava menetelmä, jonka kautta saadaan liiaksi aikaa hukkaamatta kriminalisoitua esimerkiksi sellaiset uudet moitittavan käyttäytymisen muodot, jotka vasta teknisen kehityksen tai muuttuneen oikeustajunnan myötä ovat tulleet ajankohtaisiksi. Tässä muutostyössä on jälleen, moiteresurssien rajallisuus muistaen, jatkuvasti pidettävä yllä sellaista tasapainoa, että kun jotakin uutta säädetään rangaistavaksi, vastaavasti poistetaan vanhoja kriminalisointeja laista. Vaikka on luonnollisesti tärkeitä, että uusia kriminalisointeja ei lakiin oteta vain hetken innostuksen ja tunnekuohun vallitessa, vaan vasta vakavan harkinnan tuloksena, ovat periaatteessa sekä jatkuva dekriminalisointi että jatkuva uuskriminalisointi tarpeen. Onpa joskus ehdotettu, että rikoslaki pitäisi säätää vain määräaikaiseksi, esimerkiksi viisivuotiseksi, ja tämän ajan kuluttua hyväksyä uudelleen joko sellaisenaan tai muutettuna. Tämä pakottaisi lainsäätäjiä tarkistamaan lain lyhyin väliajoin.

Jos rangaistus käsitetään ensisijaisesti yhteiskunnan taholta tekoon suunnatuksi moitteeksi, *rangaistusten oikeutusta* ja tarkoituksenmukaisuutta *ei tarvitse muulla tavoin perustellakaan*. Erityisesti laitossuorauksia, rikoksenteikijän tuomitsemista vankeusrangaistukseen, ei tarvitse perustella sillä, että hänelle itselleen kenties on hyväksi joutua laitokseen, eikä rangaistusajan pituutta laitoksessa saa missään tapauksessa määritellä sen mukaan minkä ajan mahdollisesti katsotaan olevan hoitoaikana sovelias tässä yksittäisessä tapauksessa. Kuluneina vuosikymmeninä on tarpeeksi selvästi osoitettu hoitoideologian teko-
pyhyys ja tehottomuus. Ja kun nyt tiedämme tutkimusten osoittaneen, että mitä kauemmin rikoksenteikijä joutuu olemaan vankilassa, sitä yhteiskunnanvastaisemmaksi hänen asenteensa muodostuvat, ei ole enää mitään pohjaa sille väitteelle, että rikoksenteikijät on pidettävä vankilassa kunnes he siellä parantuvat. Nyt tiedämme sen sijaan, että rikoksenteikijöitä on valitettavasti pidettävä vankilassa, vaikka he eivät siellä paraneakaan, vieläpä tulevat entistä huonommin sopeutuviksi. Vakavissa rikoksissa ei moite ainakaan nykyisessä yhteiskunnassamme toimi ilman laitossijoituksia, vaikka tiedetäänkin, että suurin osa rikoksenteikijöistä voisi yksilökohtaisesti vahingoittua vähemmän jostakin muun laatusesta toimenpiteestä. Vankilaa ei siis käytetä rikoksenteikijöiden parantamislaitoksena, ei yleensä myöskään siitä syystä, että asianomaiset henkilöt olisivat liian vaarallisia pidettäväksi vapaassa yhteiskunnassa, vaan siitä syystä, että vain joutuminen vankilaan antaa kyllin paljon painoa rangaistuksesta ilmenevälle moitteelle.

Yllä sanottu ei toisaalta tietenkään merkitse sitä, ettei rikoksenteikijöille saisi ja pitäisi vankilassa antaa sellaista käsittelyä ja tarpeen mukaan hoitoakin, joka kussakin yksittäisessä tapauksessa on tarpeen. Vangille kuuluu luonnollisesti oikeus samanlaisiin terveyspalveluihin, tähän liittyen myös psykiatriisiin terveyspalveluihin, kuin kaikille muillekin yhteiskunnan jäsenille. Ja koska vangit ovat joutuneet vankilaan nimenomaisesti rangaistuksen normeja vahvistavan vaikutuksen tehostamiseksi, eräänlaisina varoittavina esimerkkeinä muille kansalaisille, on vain oikeudenmukaista, että heille annetaan laitoksessa se apu, mikä on tarpeen useinkin ahdistavien laitossolosuhteiden ja mielenterveyttä vaarantavan rangaistusajan kestämiseksi. Yhteiskunnan velvollisuus, jota tarkoituksenmukaisuusnäkökohdatkin voimakkaasti tukevat, on myös pyrkiä saamaan vankilasta vapautuville sellaista apua, että he eivät työn ja asunnon puutteessa syylisty uusiin rikoksiin. Uusi ajattelutapa ei siis missään tapauksessa halua poistaa hoitoa vankilasta. Se

haluaa vain korostaa, että ketään ei pidä sulkea rangaistuslaitokseen, jotta häntä voitaisiin siellä hoitaa.

Kun rangaistukset ovat luonteeltaan moitteita, ne pitää liittää melko kaavamaisesti rikollisen teon tapahtumiseen. Useimmissa käytännön tapauksissa on ilmeistä, että rikoksenteijä koetaan normaaliksi henkilöksi, johon moitteen voidaan olettaa vaikuttavan. Jos rikoksenteijän ymmärretään olevan *huomattavasti sairas* tai *poikkeava henkilö*, esimerkiksi siinä määrin kehitysvammainen, ettei hän ymmärrä tekonsa merkitystä, yleinen oikeuskäsitys sallii kyllä, että hänet jätetään rankaisematta. Miten lievä poikkeavuus tällöin otetaan huomioon, riippuu yhteiskunnan yleisestä kehitystasosta. Alkukantaisessa yhteiskunnassa oltiin tässä suhteessa kaavamaisia ja ankaria. Nykyisin on varaa olla suvaitsevampi, koska tiedon tason kohotessa ymmärretään entistä paremmin, että jonkin rikoksenteijän toiminnassa on saattanut esimerkiksi mielisairaudella olla ratkaiseva merkitys. Yleinen moitejärjestelmä toimii siis nykyisessä yhteiskunnassa, vaikka eräät poikkeavasti käyttäytyvät jätettäisiinkin rankaisematta, kunhan ei mennä niin pitkälle, että rankaisemattomuudesta tulee sääntö.

Uuden ajattelutavan mukaisesti rangaistuksen tulee moitearvoltaan vastata tekoa ja siinä osoitettua syyllisyyttä. Tästä johtuu, että *moite ei saisi tulla kaksin- tai moninkertaisena*, koska tämä loukkaisi oikeudenmukaisuusajattelua ja saattaisi eräät rikoksenteijät muita huonompaan asemaan. Tästä periaatteesta on tehtävissä eräitä merkittäviä johtopäätöksiä. Ensinnäkin on uudessa järjestelmässä tietoisesti vältettävä sellaisia seuraamuksia tai virallistoimenpiteitä, joita ei tähän saakka ole nimitetty rangaistuksiksi, mutta jotka liittyvät kiinteästi rikoksen seuraamusjärjestelmään ja toimivat käytännössä myös rangaistuksena eli moitteena. Esimerkiksi moottoriajoneuvon ajoluvan menettäminen liikenne rikoksesta tulevan rangaistuksen lisäseuraamuksena olisi otettava huomioon jo tuomioistuimen määrätessä rangaistuksen suuruuden, koska mainitunlainen lisäseuraamus kohtaa eri henkilöitä eri suuruuisella ankaruudella. Samaten saattavat vahingonkorvaus, veronkorotus tai rikoksen kautta saadun omaisuuden menettäminen valtiolle muodostua varsinaista rangaistusta ankarammaksi, eikä siksi ole oikein vain antaa asioiden mennä omaa kulkuaan ilman että tuomioistuin voisi tai sen pitäisi ottaa huomioon tilanne kokonaisuudessaan. Varsin paljon rangaistusten ja muiden seuraamusten yhdistelmiä liittyy myös esimerkiksi koululaisten kurinpitörangaistuksiin, hallinnollisten viranomaisten elinkeinolupiin ja sosiaaliviranomaisten käyttämiin vastentahtoisiin hoito- ja huoltotoimenpiteisiin. Uusissa

mittaamissäännöksissä on sen vuoksi kiinnitettävä nykyistä paljon enemmän huomiota seuraamusten kasautumisilmiöihin. Parhaana ratkaisuna on ylipäänsä nähtävä se, että tuomioistuin yhdellä kertaa harkitsee koko seuraamuskokonaisuuden. Seuraamuksia koskevien päätösten hajoittaminen eri viranomaisten eri aikoina tekemiksi ratkaisuiksi vähentää niiden moitearvoa, joten nykyinen menettely on myös yleiseltä eikä vain seuraamusten kohteeksi joutuneen henkilön omalta kannalta epätarkoituksenmukainen.

Rangaistus moitteena pystyy tehokkaasti vaikuttamaan ainoastaan sillä edellytyksellä, että tiedetään mitkä teot ovat kriminalisoituja ja minkälaisia rangaistuksia niistä seuraa. Tästä johtuen on välttämätöntä, että rikoslain mahdollisimman yksinkertaiseksi ja selväpiirteiseksi muovattu rangaistusjärjestelmä on kaikkien yhteiskunnan jäsenten tiedossa. Ei riitä, että monimutkaisten päättelyjen avulla saadaan selville, onko jokin menettely ehkä rangaistava: rajojen tulee olla mahdollisimman selvät. Ei riitä, että epämääräisesti arvellaan teosta tulevan jonkinlaisen rangaistuksen; myös rangaistuksen suuruus ja siis sitä kautta teon moitittavuus tulisi olla selvillä. Välivuosina hyljeksiyty takseerausjärjestelmä näyttäytyy tätä taustaa vastaan aivan uudessa, varsin myönteisessä valossa.

Normien tiedoituksessa on epäilemättä suuria ongelmia. Se ei ainakaan nykyisellään ole kyllin tehokkaasti järjestetty. Rikosoikeuden uuden suunnan asiantuntijoiden tulee kiinnittää tähän kysymykseen erityistä huomiota, esimerkiksi lisäämällä normitietouden opetusta peruskoulussa, erilaisilla ammattikursseilla ja jatko-opiskelussa. Opasteiksi käytettäviä kirjallisia esityksiä on lisättävä ja monipuolistettava niin että tiedot ovat kenen tahansa helposti saatavissa. Yhteiskunnalle varsin kallis menettelytapa on se, missä vasta omakohtaisen kokemuksen kautta saadaan selville, mikä käyttäytymismuoto oli rangaistavaa. Luonnollisesti olisi opetuksessa kiinnitettävä huomiota myös yleisiin periaatteisiin, ei vain irrallisesti yksittäisten lainsäädännösten sanamuotoon. Esimerkiksi etääntyminen vanhasta seuraushakuisesta ajattelutavasta, missä ainoastaan teon ulkonaiselle seuraukselle eikä siinä osoitetulle syyllisyydelle pantiin pääpaino, on jo asiantuntijoiden piirissä selviö ja lainsäädännössä johdonmukaisesti toteutettu; suuren yleisön keskuudessa elää kuitenkin vielä runsaasti sellaisia käsityksiä, että esimerkiksi moottoriajoneuvon kuljettamisesta juopuneena tulisi tuomita rangaistus vain jos ajaminen on aiheuttanut vahinkoa.

Yhteiskunnan kokonaismoiteresurssien tarkoituksenmukainen suuntaaminen ja kohdentaminen ei nykyisin vallitsevan käsityksen

mukaan edellyttä korkeaa ankaruustasoa. Tai paremmin sanottuna: *paras tulos saavutetaan jos taso ei ole kovin korkea*. Rangaistustason ankaruus tai lievyys ovat luonnollisesti sopimuksenvaraisia, joten puhuttaessa ankarasta rangaistustasosta tarkoitetaan vain sitä tasoa, joka Euroopan teollistuneissa maissa tällä hetkellä koetaan ankaraksi. Yliankaraksi koettu rangaistustaso aiheuttaa nykyisten tutkimusten mukaan useita ongelmia. Eräs merkittävimpiä on se, että ankariin rangaistuksiin pian totutaan eikä niillä enää ole tarkoitettua vaikutusta. Jotta vaikutus saataisiin pysymään vakiona tai sitä lisättyäkin, pitäisi siis rangaistuksia jatkuvasti korottaa mikä yleensä ei ole pitkän päälle mahdollista. Luonnollisesti turhia rangaistuskärsimyksiä on sinänsä pidettävä yhteiskunnallisena haittana, jota on syytä välttää.

Yliankarat rangaistukset johtavat myös nopeasti siihen, että yhteiskunnassa alkaa vaikuttaa järjestelmän sisäinen itsesääätely. Jos rangaistus tuntuu täysin kohtuuttomalta, lisääntyy niiden tapausten määrä, joissa syytetty katsotaankin syyttömäksi tai joissa keinotekoisesti etsitään lieventäviä asianhaaroja alhaisemman rangaistuksen oikeuttaviksi perusteiksi. Tai valvontaviranomaiset höllentävät otettaan niin, että lieviä tapauksia ei ilmoiteta syytteeseen pantavaksi. Järjestelmä ei tällaisissa olosuhteissa toimi tyydyttävästi, koska monet rangaistuksen – tosin lievän rangaistuksen – ansaitsevat tapaukset jäävät vaille niille kuuluvaa moitetta, ja eräät näihin verrattavat tapaukset taas tulevat yliankaran rangaistuksen kohteiksi sattumasta tai huonosta onnesta riippuen. Ankaria rangaistuksia tai aikaisemman rangaistusuhun muuttamista ankarammaksi on siis käytettävä säästeliäästi. Tämä on sitäkin toivottavampaa kuin sosiaalipsykologiset tutkimukset osoittavat lievän moitteen usein tehoavan ankarampaa paremmin. Ankara moite ikäänkuin »lyö yli», koetaan epäoikeudenmukaiseksi ja aiheuttaa aggressiivisen vastareaktion.

Edellä on keskitytty esittämään vain yhtä uuden rikosoikeuden tärkeimmistä periaatteista. Tämä ei merkitse, että nykypäivän kriminaalipolitiikan ainoa uusi suuntaus olisi palaaminen uusklassiseen ajattelutapaan. Edellisen rinnalle on kohonnut kaikilla yhteiskuntapolitiikan aloilla tärkeäksi suuntalinjaksi kustannus-hyötytietoisuus. Yhteiskunnan moiteresurssien kohdentamisessakin on otettava huomioon ikuinen kysymys: mitä tämä kaikki maksaa?

Kriminaalipolitiikassa tapaa tässä suhteessa vielä paljon kehittämätöntä ajattelua. Hämmästyttävintä on, että ei tiedetä tai haluta tunnustaa edes rangaistusten tuomitsemisen ja täytäntöönpanon maksavan sekä rahaa että kärsimyksiä eri henkilöille. Jopa alan asiantuntijoiksi lukeu-

tuvat saattavat, ilmeisesti asiaa enempää pohtimatta, suositella vankeusrangaistusten ankaroittamista täysin ilmaisena toimenpiteenä. Kuitenkin täytynee jokaiselle olla selvää, että vankiluku määräytyy sekä vankilaan tulevien lukumäärän että kunkin vangin saaman rangaistusajan perusteella, ja että jo vähäinenkin yleisen rangaistustason korotus tuntuu välittömästi vankiloissa. Rangaistustasoa voidaan toisinaan toki nostaa, mutta sen vaikutus on tiedostettava. Lisäksi on otettava huomioon myös muut kustannukset, esimerkiksi ne jotka yhteiskunnalle aiheutuvat vankien jälkihuollosta ja heidän perheilleen suoritettavasta sosiaaliturvasta. Hyöty/haitta-analyyseissä annetaan lisäksi usein ratkaisevakin merkitys muille kuin pelkästään taloudellisille kustannuksille.

Nykyisen vuosikymmenen rikosoikeudellinen ajattelutapa keskittyy entiseen tapaan paljolti rangaistuksiin, kuten rikosoikeudessa on tehty vuosikymmenestä toiseen. Kriminaalipolitiikan yleisiä suuntaviivoja hahmotettaessa ei kuitenkaan enää olla kovin toivorikkaita ajateltaessa puhtaasti rikosoikeudellisen järjestelmän mahdollisuuksia rikollisuuden torjumisessa ja siitä aiheutuvien vahinkojen vähentämisessä. Selvemmin kuin aikaisemmin nähdään nykyisin rikosoikeudellisen järjestelmän rajoitetut mahdollisuudet. Järjestelmä on välttämätön ja sen tehokas toiminta on tärkeä, mutta sen rinnalle tarvitaan muita säätelyjärjestelmiä, jotka saattavat olla vanhaa rangaistusjärjestelmää parempiakin. Tämän esityksen ulkopuolelle jäävät viime vuosina paljon keskustelua herättäneet suunnitelmat rikostilaisuuksien vähentämiseksi ja lähikontrollin lisäämiseksi, samoin rikollisuuden ja yhdyskuntasuunnittelun välillä vallitsevat yhteydet. On silti mahdollista, että juuri tällaiset suuntaukset nähdään tulevaisuudessa nykyisen vuosikymmenemme uusina painotuksina.